

Lucyna Chmielewska¹

Lewellerzy i powszechne prawo wyborcze podczas debaty w Putney (1647 r.)

Słowa kluczowe: lewellerzy, prawo wyborcze, debata w Putney, parlamentaryzm, teoria zgody, angielska wojna domowa

Keywords: Levellers, electoral law, Putney Debates, parliamentarianism, consent theory, English Civil War

Streszczenie

Artykuł ma charakter przeglądowy. Jego celem jest przybliżenie ustaleń badaczy dotyczących ruchu lewellerów w kluczowym dla nich 1647 r., czyli okresie ich największego wpływu, kiedy swoim najważniejszym postulatem uczynili powszechne prawo wyborcze dla mężczyzn, którego z powodzeniem bronili podczas jednej z debat w Putney. Wśród badaczy istnieją wątpliwości, jeśli chodzi o szczegóły tego stanowiska. Spór trwa od lat 60. XX w. Celem artykułu jest przybliżenie tej dyskusji, zwłaszcza w odniesieniu do debaty w Putney, zaprezentowanie ustaleń zawartych w najważniejszych angielskich opracowaniach dotyczących lewellerów. Artykuł odpowiada na pytanie, czy lewellerzy opowiadali się za prawem wyborczym dla wszystkich mężczyzn, czy byli zatem bezwarunkowymi demokratami, czy też dopuszczali wykluczenie sług i jałmużników oraz, dla czego postulowana przez nich reforma prawa wyborczego nie zyskała poparcia.

¹ ORCID ID: 0000-0003-0715-550X, doktor, Katedra Teorii Polityki i Myśli Politycznej, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Uniwersytet Łódzki. E-mail: lucychmielewska@uni.lodz.pl.

Abstract**Levellers and Universal Manhood Suffrage
During the Putney Debates (1647)**

This is a review article. Its purpose is to present the findings of researchers on the English Levellers' attitude to universal manhood suffrage, especially during the Putney Debates (1647). This issue is not clear and the dispute of researchers has been going on since the 1960s. The aim of the article is to present the findings on this issue contained in the important English studies on Levellers. The article presents the results of research that allows to answer the questions: whether the Levellers really supported the universal manhood suffrage, or were they therefore unconditional democrats? and why despite the success achieved during the Putney Debates the electoral reform proposed by them did not gain broad support.

✱

I. Stan badań

W polskiej literaturze przedmiotu lewellerzy są słabo obecni², nie dziwi zatem, że debata w Putney i kwestia dystrybucji prawa wyborczego nie zyskała do tej pory uwagi badaczy. Z oczywistych względów zupełnie inaczej wygląda to w literaturze anglojęzycznej, zwłaszcza brytyjskiej. Na przestrzeni stu lat, w toku prowadzonych badań, obraz lewellerów ulegał zmianie. Monografie poświęcone lewellerom, które ukazały się w latach 1916–1961 przedstawiają ich jako pierwszy demokratyczny ruch polityczny³. W drugiej połowie

² Zwiastunem zmian w tym zakresie jest artykuł Tomasza Tulejskiego (*John Lilburne – człowiek, który za bardzo uwierzył w wolność*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2018, t. CVI, <https://doi.org/10.26485/SPE/2018/106/9>). Zob. też: L. Chmielewska, *Pierwotne formy kontraktualizmu. Polityczny wymiar przymierza biblijnego w myśli i praktyce protestanckiej XVI i XVII wieku*, Łódź 2017, s. 309–324.

³ R. Foxley, *The Levellers: Radical Political Thought in the English Revolution*, Manchester 2013, s. 1–2. Możemy tu wymienić prace: M.A. Gibb, *John Lilburne the Leveller: A Christian democrat*, London 1947; J. Franka *The Levellers. A History of the Writings of Three Seventeenth-Century Social Democrats: John Lilburne, Richard Overton, William Walwyn*, Cambridge 1955; P. Gregg, *Free-born John. A Biography of John Lilburne*, London 1961.

XX w. zrewidowano te ustalenia. Stało się to głównie za sprawą historyków nurtu marksistowskiego i rewizjonistycznego. Pierwszy z nich reprezentowali Henry N. Brailsford⁴, a zwłaszcza Christopher Hill, który w 1972 r. opublikował pracę *The World Turned Upside Down*. Opisał w niej radykalne ruchy, jakie pojawiły się w Anglii w ramach wojny domowej z lat 40. XVII w. W ramach tej rewolucji burżuazji pojawiła się zapowiedź kolejnej w postaci radykalnych ruchów, postulujących zmiany społeczne i szerszą demokratyzację instytucji politycznych, która ostatecznie nigdy nie doszła do skutku. Lewellerzy należeli do inicjatorów tej drugiej rewolucji, która mogła zagrozić wyłącznemu wpływowi na władzę szlachty i bogatej burżuazji⁵.

To właśnie za sprawą Hilla lewellerzy zyskali miano radykałów, biorących w obronę ludzi biednych i kwestionujących zasady rządzące angielskim społeczeństwem. Hill dowodzi jednak zarazem, że lewellerzy reprezentowali przede wszystkim interesy drobnych właścicieli i byli zwolennikami ekskluzyjnej wyborczej, pozbawiającej prawa głosu ludzi bez własności, czyli służących i jałmużników⁶. Przypisywanie głównemu nurtowi lewellerów pełnego egalitaryzmu, jak próbowała to czynić literatura do lat 70. XX w., nie wytrzymuje zatem krytyki. Do badaczy nurtu marksistowskiego należał również Crawford B. Macpherson, którego praca *The Political Theory of Possessive Individualism. Hobbes to Locke* (1962) miała przełomowe znaczenie, jeśli chodzi o wyjaśnienie kwestii stosunku lewellerów do prawa wyborczego. Macpherson dowiódł przekonująco, że nie byli oni zwolennikami powszechnego prawa wyborczego dla mężczyzn, że od początku swego istnienia opowiadali się za wykluczeniem ludzi pozostających na służbie u innych i żebraków.

Podjęcie do tematu lewellerów zmieniło się w latach 70. za sprawą historyków rewizjonistów. Napisali oni na nowo historię Anglii XVII w., a wraz z nią historię lewellerów, kwestionując niemal każdy aspekt dotychczasowych ustaleń na ich temat. W swych badaniach koncentrowali się na angielskiej wojnie domowej, ruchy radykalne, w tym również lewellerzy, zajmowały w nich

⁴ H.N. Brailsford, *The Levellers and the English Revolution*, Stanford University Press, 1961.

⁵ Ch. Hill, *The World Turned Upside Down. Radical Ideas During the English Revolution*, Kindle Edition 2020, s. 2–3.

⁶ Ibidem, s. 43–44.

miejsce marginalne. Znamienny jest fakt, że przez pół wieku nie powstała ani jedna monografia poświęcona lewellerom. Dzięki skrupulatnym badaniom nad angielską wojną domową możliwe było jednak lepsze poznanie czasów i politycznego kontekstu, z którego lewellerzy wyrosli, a przez to ich samych. Ich znaczenie zostało jednak umniejszone w porównaniu z ustaleniami zawartymi we wcześniejszych publikacjach⁷.

II. Lewellerzy jako ruch polityczny

Lewellerzy (ang. *zrównywacze*) stanowili radykalne skrzydło republikańskich obrońców Parlamentu podczas angielskiej wojny domowej, będącej konfliktem pomiędzy królem Karolem I a Parlamentem. Wyłonili się z purytanów londyńskich w latach 1645–1646⁸. Zastąpili z trzech edycji *The Agreement of the People* (październik 1647, styczeń 1649, maj 1649), będącego pierwszym projektem konstytucji, odwołującym się do suwerenności ludu i przyrodzonych uprawnień jednostki⁹. Byli autorami niezliczonych broszur, petycji i apeli przyczyniając się do przekształcenia polityki z zamkniętej sceny zarezerwowanej dla elit, w otwartą arenę wymiany idei¹⁰. Opowiadali się w nich za przyrodzonymi uprawnieniami (*birthright*) jednostki i suwerennością ludu. Zgodę rządzonych uważali za źródło prawowitej władzy rządu, stąd ich postulat prawa wyborczego dla wszystkich mężczyzn (*universal manhood suffrage*). Podobnie jak dla teoretyków obrońców Parlamentu także dla lewellerów teoria zgody miała znaczenie kluczowe. W stronnictwie parlamentarnym odnoszono ją jednak do zamożnej części społeczeństwa Anglii. Członków Parlamentu wybierała bowiem szlachta i bogaci kupcy. Tej ograniczonej dystrybucji prawa wyborczego broniła walcząca po stronie Parlamentu republikańska większość. Radykalizm lewellerów polegał na tym, że teorię zgody odnosili do ca-

⁷ R. Foxley, op.cit., s. 2–3.

⁸ *Introduction: The English Levellers, 1645–1649*, [w:] *The English Levellers* (Cambridge Texts in the History of Political Thought), red. A. Sharp, Cambridge 1998, s. VII–XXII.

⁹ K. Thomas, *The Levellers and the Franchise*, [w:] *The Interregnum: the Quest for Settlement 1646–1660*, red. G.E. Aylmer, London 1972, s. 57; T. Tulejski, op.cit., s. 156–159.

¹⁰ W. Chernaik, *Civil liberty in Milton, the Levellers and Winstanley*, „Prose Studies. History, Theory, Criticism” 1999, vol. 22, is. 2, s. 101.

łego ludu Anglii, który był w ich przekonaniu jedynym podmiotem władzy¹¹. Kluczowy dla lewellerów był 1647 r., kiedy zyskali największe od początku swego istnienia poparcie londyńczyków oraz Armii Nowego Wzoru¹².

III. Spór o dystrybucję prawa wyborczego podczas debaty w Putney (29 października 1647 r.)

Przyczyną i zarazem podstawą debaty w Putney była petycja skierowana w imieniu pięciu pułków kawalerii Armii Nowego Wzoru do rady oficerskiej, zatytułowana *The Case of the Armie Truly Stated* (z 15 października 1647 r.). Mówiła ona m.in. o powszechnym prawie wyborczym dla wszystkich mężczyzn powyżej 21 roku życia. Stała się powodem wzrostu napięcia pomiędzy cywilnymi i armijnymi radykałami a umiarkowanym przywództwem Armii, które zaproponowało przedyskutowanie spornych kwestii.

Debata w Putney toczyła się w łonie obrońców Parlamentu, pomiędzy umiarkowanymi a radykalnymi członkami Armii oraz popierającymi tych ostatnich lewellerami. Dla lewellerów drugi dzień debaty¹³, 29 października, kiedy dyskutowano ich postulat powszechnego prawa wyborczego dla mężczyzn, stanowił punkt kulminacyjny ich walki o reformę prawa wyborczego w Anglii, a w głębszym znaczeniu – o równość polityczną. Debata unaoczniała również zasadniczy spór o źródło praw politycznych: czy miało ono charakter uniwersalny w postaci przyrodzonych uprawnień jednostki (*birthrights*), czy też własnościowy.

Umiarkowane dowództwo Armii, reprezentujące republikańską elitę, postawiło sobie za cel powstrzymanie radykalizmu lewellerów i popierających ich żołnierzy oraz obronę prawa wyborczego powiązanego z posiadaniem

¹¹ J.D. Bass, "Levellers": *The economic reduction of political equality in the Putney debates, 1647*, „Quarterly Journal of Speech” 1991, vol. 77, is. 4, s. 430–433.

¹² Ibidem, s. 433; R. Foxley, op.cit., s. 20–21.

¹³ Debata w Putney trwała od 28 października do 11 listopada, każdy dzień poświęcony był innej kwestii spornej. Przez trzy dni przebieg obrad był zapisywany przez sekretarza Williama Clarke’a. Jednak począwszy od 2 listopada brak zapisów. Zachowany zapis debaty zaginął na długi czas i dopiero w 1890 r. odkrył go historyk Charles Harding Firth w bibliotece Worcester College w Oksfordzie (*The Putney Debates*, <http://bcw-project.org/church-and-state/second-civil-war/putney-debates> (7.12.2020)).

znaczącej własności. Jednak różnica stanowisk zarysowała się również w łonie samych lewellerów. Pułkownik Thomas Rainsborough dowodził słuszności powszechnego prawa wyborczego dla mężczyzn, podczas gdy Maximilian Petty i Thomas Reade argumentowali za pozbawieniem prawa wyborczego sług i ludzi żyjących z pomocy innych.

Wśród wielu badaczy istnieje zgodność co do tego, że lewellerzy opowiadali się za powszechnym prawem wyborczym dla mężczyzn, według zasady *one man, one vote* (w tamtych czasach oczywistym było, że kobiety nie uczestniczą we wspólnocie politycznej, nie rozważano zatem kwestii, czy mogą głosować). Propozycja Maximiliana Petty'ego i Thomasa Reade'a mogła rodzić wątpliwość co do stanowiska lewellerów: czy postulowali oni powszechne prawo wyborcze dla wszystkich mężczyzn, czy też ograniczali to prawo do mężczyzn dysponujących własnością? Dyskusję na ten temat zapoczątkował Crawford B. Macpherson, który w *The Political Theory of Possessive Individualism* dowodził, że lewellerzy nie byli zwolennikami powszechnego prawa wyborczego dla mężczyzn, przeciwnie, konsekwentnie wyłączały z niego służących (*servants or wage-earners*), przy czym w XVII w. słowo służący (*servant*) oznaczało osobę pracującą dla kogoś za wynagrodzenie (*wage-earner*), oraz ludzi żyjących z pomocy innych i żebraków. Według Macphersona nawet kiedy lewellerzy mówili o powszechnym prawie wyborczym, w domyśle zakładali takie wykluczenie¹⁴. Ustalenia te zapoczątkowały debatę naukową trwającą do lat osiemdziesiątych XX w. Część badaczy zakwestionowała tezę Macphersona. Z jego ustaleniami nie zgadzają się m.in. Iain Hampsher-Monk¹⁵, Keith Thomas¹⁶, czy Christopher Thompson¹⁷. I. Hampsher-Monk przekonuje, że podczas debat w Putney obrona powszechnego prawa wyborczego dla mężczyzn była nadrzędnym celem lewellerów¹⁸. Jego zdaniem od początku swej działalności reprezentowali oni ten postulat. Potwierdzeniem tej tezy

¹⁴ C.B. Macpherson, *The Political Theory of Possessive Individualism. Hobbes to Locke*, Oxford University Press 1962, s. 107.

¹⁵ I. Hampsher-Monk, *The Political Theory of the Levellers: Putney, Property and Professor Macpherson*, „Political Studies” 1976, vol. 24, is. 4; C.B. Macpherson, *Hampsher-Monk's Levellers*, „Political Studies” 1977, vol. 25, is. 4, s. 571–576.

¹⁶ K. Thomas, op.cit.

¹⁷ Ch. Thompson, *Maximilian Petty and the Putney Debate on the Franchise*, „Past&Present” 1980, No. 88.

¹⁸ I. Hampsher-Monk, op.cit., s. 398–406.

może być pierwszy *The Agreement of the People* (1647 r.), będący, obok *The Case of the Armie Truly Stated*, podstawą debaty, mówiący o prawie do głosowania dla wszystkich mężczyzn. Stwierdzano w nim, że lud wybiera Parlament co dwa lata, a władza reprezentantów narodu podlega jedynie tym, którzy ich wybrali¹⁹. Jednak w finałowym, trzecim *The Agreement of the People* z maja 1649 r. mowa jest o prawie wyborczym dla mężczyzn powyżej dwudziestego pierwszego roku życia z wyjątkiem sług i jałmużników²⁰. Hampsher-Monk przekonuje, że przed debatą w Putney wśród lewellerów nie było mowy o ekskluzji wyborczej. Propozycję Maximiliana Petty'ego i Thomasa Reade'a należy zatem tłumaczyć jako posunięcie taktyczne. Był to okres najwyższego poparcia społecznego dla lewellerów. Nie wykluczone, że wobec zachowawczego stanowiska dowództwa Armii na czele z Cromwellem mogli oni próbować wy badać stanowisko Karola I w tej kwestii, do czego wskazane były ustępstwa. Być może widzieli w osłabionym królu lepszego niż Cromwell sprzymierzeńca dla swojej reformy²¹. Do podobnych wniosków doszedł Christopher Thompson²².

Najwyższym rangą oficerem broniącym podczas debaty postulatu powszechnego prawa wyborczego dla mężczyzn był pułkownik Thomas Rainsborough. Jego przeciwnik Henry Ireton argumentował za ograniczeniem prawa wyborczego w oparciu o kryterium własnościowe. Rainsborough odwoływał się do teorii zgody oraz idei przyrodzonych uprawnień (*birthrights*). Przekonywał, że każdy człowiek żyjący pod władzą rządu winien wpierv wyrazić zgodę na bycie rządzonym. Logiczną tego konsekwencją winno być prawo wyborcze dla wszystkich mężczyzn. „Ponieważ jestem przekonany – stwierdzał – że ten najbiedniejszy w Anglii ma takie samo prawo do życia, jak ten najwspanialszy; i dlatego myślę, Sir, że nie ulega wątpliwości, iż każdy człowiek, który ma żyć pod władzą rządu winien wpierv poddać się temu

¹⁹ *The Agreement of the People, as presented to the Council of the Army (1647)*, <https://oll.libertyfund.org/page/1647-the-agreement-of-the-people-as-presented-to-the-council-of-the-army> (6.01.2021).

²⁰ *An Agreement of the Free People of England. Tendered as a Peace-Offering to this Distressed Nation (1649)*, <http://www.connexions.org/CxLibrary/Docs/CX9118-AgreePeople.htm> (10.12.2020); L. Chmielewska, op.cit., s. 320–321.

²¹ I. Hampsher-Monk, op.cit., s. 405–406.

²² Ch. Thompson, op.cit., s. 63.

rządowi swoją własną zgodą²³. Zasadności powszechnego prawa wyborczego dowodził również John Wildman²⁴. Twierdzeniom powyższym sprzeciwił się Ireton. Jego zdaniem uprawnienie naturalne negowało uprawnienie polityczne, wynikające z pozycji społecznej zajmowanej w królestwie²⁵.

Zarówno Rainsborough, jak i Ireton podzielali pogląd, że w Anglii uprawnienie do głosowania nabywa się wraz z urodzeniem. Rainsborough i część lewellerów odwoływali się do idei przyrodzonych uprawnień naturalnych, z nich wywodzili przekonanie o równości. Prawo do głosowania miało stanowić konsekwencję tej równości. Ireton natomiast traktował prawo wyborcze jako przywilej nadany przez państwo tym, którzy mają stałe i trwałe „zainteresowanie” w królestwie. Ujmował człowieka w sposób tradycyjny, jako istotę osadzoną w kontekście społeczno-politycznym²⁶, który decyduje o jej prawach. Stąd jego obrona dotychczasowego porządku, w którym prawa polityczne nie wiązały się ze statusem bycia istotą ludzką, lecz wynikały z faktu stałego i trwałego „zainteresowania w królestwie” (*a permanent interest in the kingdom*). Tego „zainteresowania” – argumentował Ireton – nie można zabrać ze sobą, czy przenieść gdzie indziej: „ktoś jest właścicielem ziemi i ta ziemia nie może być usunięta z królestwa”²⁷. Dotyczyło to także członków korporacji handlowych, „Albowiem – przekonywał Ireton – (...)ten człowiek [członek korporacji handlowej – L. Ch] ma tam stałe zainteresowanie, w oparciu o które może żyć i żyć jako wolny człowiek bez zależności”²⁸. Właściciele ziemi, czy członkowie korporacji, cieszący się w Anglii przywilejami handlowymi, rozumieli interes królestwa, bo przez swoją własność stanowili jego część. Zupełnie inaczej rzecz miała się z ludźmi bez własności, bez trwałego „zainteresowania” w królestwie, którzy nie byli niezależni i jako wyborcy nie przejawiali troski o dobro i pokój²⁹.

²³ *Puritanism and Liberty. Being the Army Debates (1647–9) from the Clarke Manuscript with the Supplementary Documents*, edited with the Introduction A.S. P Woodhouse, Chicago 1951, s. 53.

²⁴ *Ibidem*, s. 66.

²⁵ J.D. Bass, *op.cit.*, s. 438.

²⁶ *Ibidem*, s. 438.

²⁷ *Puritanism...*, s. 57.

²⁸ *Ibidem*, s. 58.

²⁹ *Ibidem*.

Zdaniem Iretona cała hierarchiczna struktura społeczno-polityczna służyła utrzymaniu cechującej jednostki rywalizacji ekonomicznej w akceptowalnych granicach. Powszechne prawo wyborcze oparte na abstrakcyjnej idei równości oznaczałoby uwolnienie niepoohamowanej żądzy korzyści ekonomicznych. Ludzie bez własności wybieraliby przedstawicieli, dla których celem nie byłoby dobro królestwa, lecz wzbogacenie swoich wyborców³⁰. Mogłoby to prowadzić nawet do zniesienia własności i anarchii, „albowiem – argumentował Ireton – na mocy tego samego uprawnienia natury (...) możemy powiedzieć, że jeden człowiek ma (...) takie samo prawo do wszelkich dóbr, które widzi – mięsa, napojów, ubrań – do zabrania ich i używania dla swego utrzymania”³¹. Groźba anarchii podnoszona przez Iretona podmywała potencjał politycznej równości, osadzonej w idei przyrodzonych uprawnień, głównie z powodu przedstawienia natury ludzkiej jako motywowanej wyłącznie materialnie. Jak zauważa Jeff D. Bass tego argumentu zredukowania świata do czynników ekonomicznych, lewellerzy nie potrafili obalić³². Powodem mogło być to, że sami, podobnie jak ich oponenti, myśleli kategoriami własności, rozumieli wolność jako funkcję własności³³. Może to tłumaczyć korektę stanowiska lewellerów w kwestii prawa wyborczego podczas debaty w Putney.

Wiemy, czego dowodzą Hampsher–Monk, czy Keith Thomas, że podczas debaty większość lewellerów opowiadała się za prawem do głosowania dla każdego mężczyzny. Faktem jest jednak, że reprezentujący lewellerów Petty i Reade dowodzili, że słudzy i jałmużnicy winni być pozbawieni prawa wyborczego³⁴. K. Thomas wątpi, by za tą obroną ekskluzji wyborczej, oprócz praktyki życia, stała jakakolwiek teoria³⁵. Jednak, jak dowodzi Quentin Skinner, istnieje teoretycznie uzasadnienie stanowiska Petty’ego i Reade’a. Można przypuszczać, że rozumieli oni wolność jako funkcję własności, choćby tej najmniejszej. Podobnie jak Ireton i Cromwell dokonywali rozróżnienia pomiędzy człowiekiem wolno urodzonym (*freeborn*) a człowiekiem wolnym

³⁰ J.D. Bass, op.cit., s. 438.

³¹ *Puritanism...*, s. 58.

³² J.D. Bass, op.cit., s. 439.

³³ Q. Skinner, *Rethinking Political Liberty*, „History Workshop Journal” Spring 2006, is. 61, s. 151.

³⁴ *Ibidem*, s. 161.

³⁵ *Ibidem*, s. 162.

(freeman). Uważali, że prawo do głosowania winno pozostawać powiązane ze statusem bycia człowiekiem wolnym, a nie tylko z uniwersalną kondycją człowieka wolno urodzonego³⁶. Słudzy, których obowiązywała umowa zarobkowa z panami, nie mogli swobodnie dysponować swoją pracą i umiejętnościami. Z kolei jałmużnicy stawali się w pełni zależni od wsparcia innych. Należący do obu tych grup nie tylko nie posiadali majątku, ale utracili istotną część swojej osoby, czyli własność swojej pracy i umiejętności³⁷. Ich zdolność korzystania z przyrodzonych uprawnień pozostawała ograniczona; żyli w stanie dobrowolnego zniewolenia. Części mężczyzn brakowało zatem podstawowego atrybutu wolności – bycia „*your own man*”³⁸. Odnosząc się do tej argumentacji Skinner trafnie zauważa, że nie można utracić wynikających z urodzenia uprawnień i wolności, a wszelkie okoliczności społeczno-polityczne, które to umożliwiają, delegitymizują się. Skinner przychyliła się do opinii Macphersona, że lewellerzy mogli podzielać przekonanie o istnieniu stanu dobrowolnego zniewolenia, ale nie zgadza się, by uznawali to za wystarczający powód do pozbawienia prawa wyborczego³⁹.

Rada Armii 4 listopada opowiedziała się za *Agreement of the People* w zmiennej nieco formie, tzn. z wykluczeniem sług i żebraków⁴⁰. Sprawa nie była jednak ostatecznie rozstrzygnięta. Następnego dnia wydano oświadczenie, że Armia ponownie zajmie się nią 15 listopada. Jednak nigdy już do tego nie doszło. Kwestia powszechnego prawa wyborczego nie stała się też przedmiotem debaty parlamentarnej⁴¹.

IV. Podsumowanie

Debata w Putney, jak zauważa Jeff D. Bass, była przede wszystkim sporem o równość polityczną mężczyzn, postulowaną i argumentowaną przez lewellerów. Żądanie reformy prawa wyborczego stanowiło pochodną tej fun-

³⁶ Ibidem, s. 161–162.

³⁷ C.B. Macpherson, *The Political...*, s. 144.

³⁸ Q. Skinner, op.cit., s. 162–163.

³⁹ Ibidem, s. 163–164.

⁴⁰ Ch. Hill, *The World...*, s. 43.

⁴¹ Ch. Hill, *God's Englishman. Olivier Cromwell and the English Revolution*, Kindle Edition 2019, s. 73–75; Ch. Hill, *The World...*, s. 44.

damentalnej kwestii⁴². Dyskusja pomiędzy Rainsborough i Iretonem, która zdominowała debatę na prawem wyborczym, choć zwycięska dla lewellerów, w ostateczności nie przełożyła się na powodzenie reformy wyborczej. Złożyło się na to kilka przyczyn. Trwała wojna i ostry spór polityczny, wiele zależało więc od zmieniających się okoliczności. Wydaje się jednak, że kluczowe znaczenie miał talent erystyczny Iretona. Po zakończeniu debaty republikańskie elity wykorzystywały jego retorykę. Właśnie wtedy Cromwell jako pierwszy nazwał radykałów lewellerami. Zarzucano im, że chcieli zniszczyć szlacheckie wartości i wprowadzić powszechną równość. Zarzuty te były bezzasadne, stanowiły jednak konsekwencję strategii Iretona pokazania lewellerów nie jako reformatorów, odwołujących się do nowej uniwersalnej definicji człowieka, lecz jako burzycieli istniejącego porządku, pragnących pozbawić własności szanowanych członków angielskiego społeczeństwa. Lewellerzy nie potrafili obalić argumentacji, sprowadzającej człowieka do wymiaru ekonomicznego. W pewnej mierze przyczyniło się to do niepowodzenia reformy wyborczej oraz upadku ich samych jako ruchu, co nastąpiło w 1649 r.⁴³ Przynajmniej część z nich zdawała sobie sprawę, że brak własności ogranicza jednostce możliwość pełnego korzystania z przyrodzonych uprawnień, w tym wolności przede wszystkim, a wolność była dla lewellerów ważniejsza niż równość. Jak stwierdzał C.B. Macpherson byli bowiem bardziej radykalnymi liberałami niż demokratami⁴⁴.

Literatura

- Bass J.D., „Levellers”: *The economic reduction of political equality in the Putney debates*, 1647, „Quarterly Journal of Speech” 1991, vol. 77, is. 4.
- Brailsford H.N., *The Levellers and the English Revolution*, Stanford University Press 1961.
- Hill Ch., *The World Turned Upside Down. Radical Ideas During the English Revolution*, Kindle Edition 2020.
- Chernaik W., *Civil liberty in Milton, the Levellers and Winstanley*, „Prose Studies. History, Theory, Criticism” 1999, vol. 22, is. 2.

⁴² J.D. Bass, op.cit., s. 429.

⁴³ Ibidem, s. 441–442.

⁴⁴ C.B. Macpherson, *The Political...*, s. 158.

- Chmielewska L., *Pierwotne formy kontraktualizmu. Polityczny wymiar przymierza biblijnego w myśli i praktyce protestanckiej XVI i XVII wieku*, Łódź 2017.
- Foxley R., *The Levellers: Radical Political Thought in the English Revolution*, Manchester 2013.
- Frank J., *The Levellers. A History of the Writings of Three Seventeenth-Century Social Democrats: John Lilburne, Richard Overton, William Walwyn*, Cambridge 1955.
- Hampsher-Monk I., *The Political Theory of the Levellers: Putney, Property and Professor Macpherson*, „Political Studies” 1976, vol. 24, is. 4.
- Hill Ch., *God’s Englishman. Olivier Cromwell and the English Revolution*, Kindle Edition 2019.
- Hill Ch., *The World Turned Upside Down. Radical Ideas During the English Revolution*, Kindle Edition 2020.
- Introduction: *The English Levellers, 1645–1649*, [w:] *The English Levellers*, Cambridge Texts in the History of Political Thought, red. A. Sharp, Cambridge 1998.
- Macpherson C.B., *Hampsher-Monk’s Levellers*, „Political Studies” 1977, vol. 25, is. 4.
- Macpherson C.B., *The Political Theory of Possessive Individualism. Hobbes to Locke*, Oxford University Press 1962.
- Mortimer S., *What was at stake in the Putney Debates?*, „History Today” 2015, vol. 65, is. 1.
- Patterson-Tutschka M., *Leveller John Lilburne and the Liberal-Republican Tradition*, „Perspectives on Political Science” 2014, is. 43.
- Puritanism and Liberty. Being the Army Debates (1647–9) from the Clarke Manuscript with the Supplementary Documents*, selected and edited with the Introduction A.S. P Woodhouse, Chicago 1951.
- Skinner Q., *Rethinking Political Liberty*, „History Workshop Journal” Spring 2006, is. 61.
- Thomas K., *The Levellers and the Franchise*, [w:] *The Interregnum: the Quest for Settlement 1646–1660*, red. G.E. Aylmer, London 1972.
- Thompson Ch., *Maximilian Petty and the Putney Debate on the Franchise*, „Past&Present” 1980, No. 88.
- Tulejski T., *John Lilburne – człowiek, który za bardzo uwierzył w wolność*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2018, t. CVI.